

EXEGEZE LITERARE

D'ale carnavalului printre farse?

Iulian COSTACHE, *Universitatea din București, România*

A supra uneia dintre piesele lui I. L. Caragiale a planat mult timp o prejudecată de ierarhizare care, sub acuza „facilității” exila piesa *D'ale carnavalului* printre farse, într-o „carantină” a formelor literare minore. Era, așadar, încă unul din efectele provocate de menținerea în sistemul de valutare a genurilor și speciilor literare a unei discriminări pornind de la indici tematici, așa cum prevedea și străvechea „roată a lui Vergiliu”. Tributară unei astfel de prejudecăți, ce avea virulența unei sechele de mentalitate, critica a întârziat să-i acorde piesei „cauțiunea” necesară ieșirii din carantina formelor literare tolerate. Or tocmai acea miză pusă pe mixarea „formelor simple” cu cele „înalte” duce — cum a arătat Florin Manolescu în eseul său dedicat lui I.L.Caragiale (Manolescu 1983) — la modificarea ofertei literare, în sensul obținerii unor texte cu ofertă multiplă.

Astfel, se repune în discuție retorica formelor minore, bazată pe o strategie a accesibilității, ca și „alonja” popularității unei specii cum e farsa. Unul din procedeele prin care se ajunge la un melanj al formelor „înalte” și al celor „joase” este germinarea lor și dispunerea într-o relație de consubstanțialitate. În lumea lui Caragiale, minciuna și paradisul sînt, ca și frații din Siam, de nedespărțit, la fel ca într-un „hit” al Bucureștilor de altădată: „Viața fără de minciună/ N-ar mai fi un paradis”¹. Minciuna și paradisul sînt consubstanțiale, așa cum între medicament și otravă nu e decît o problemă de dozaj. Administrat abuziv, medicamentul sfîrșește omorînd, iar otrava poate obține printr-un dozaj subtil efecte anestezice, precum cele ale morfinei. La fel și minciuna poate suferi, prin dozaj, conversiunea dintr-o ordine a realității și a (i)moralității într-o ordine a ficțiunii și a a-moralității. În această ultimă ipostază minciuna participă la paradigma ficțiunii, ca modalitate a de-realizării realului și a transcenderii lui în a-real. Marii minciinoși, de tipul lui Tartarin din Tarascon, sfîrșesc prin a intra în lumea „dulcilor iluzii”. Exagerarea, dilatarea gradată a realității pînă la obținerea tensiunii incredibilității face ca realitatea să se înșurubeze în ficțiune. Minciuna reprezintă o încălcare a condiției sincerității, ce caracterizează orice contract conversațional reușit. Încălcînd însă în chip consecvent încrederea, se ajunge la un abuz de încredere, care forțează limitele credibilității. Minciuna, de îndată ce atinge incandescența consecventei, își schimbă sensul și sfîrșește prin a autentifica paradisul. „Minciună, minciună/ De n-ai fi tu, iubirea n-ar avea cuvînt”, spun versurile aceluiși șlagăr citat.

Piesa se deschide cu premisa, de culoare detectivistă, a contrafacerii unor bilete de frizerie, care inaugurează paradigma măsluirilor. Un spițer folosește în locul unui abonament cinstit pentru frizerie un bilet cu scamatorie. Acest bilet traduce întreaga

1. *Pe boltă cînd apare luna*, șlagăr interpretat de Cristian Vasile (v. *Din Bucureștii de altădată*).

EXEGEZE LITERARE

filosofie pe care se bazează existența lumii personajelor lui Caragiale: oricâte dungi s-ar încumeta să-l maculeze, datorită unor „doftorii” unor „metaluri de-ale lor de la spițerie” biletul iese basma curată din oricare încercare compromițătoare. Ceva asemănător cu intervenția alchimică face ca fiecare i-moralitate să capete, în cele din urmă, o aură morală. În aceste condiții, se poate spune că ar putea să fie de-ajuns o „doftorie” la o puzderie de „măsluiri”.

Acestor bilele șterse de abilul Frichinescu — acesta era numele spițerului — le corespunde, la antipod, rigiditatea calpă a unui Crăcănel. Incapabil de a face jocul stimulării prin simulare, el este — după expresia Miței — o „rublă ștearsă”. Incapabil de „reciclare” financiară, el nu face parte din aceeași familie de spirite a „falsificatorilor de bani” (sau a calpuzanilor, cum li se mai zice). Modul lui de a trăi în această lume este neputința de a i se opune și, ca atare, filosofia sa de viață îl face să recurgă la tehnica paleativelor: „am plîns și am iertat-o”. El e o monedă scoasă din uz, ce poate interesa eventual numismații și admiratorii de antichități, nu însă și pe Mița, care e o femeie a lui *hic et nunc*. Aceeași tehnică a paleativelor (în cazul lui Crăcănel, „iertările” acordate muzelor, opt la număr, sînt dispuse în cascade) o folosește și Catindatul. „Intimidarea” durerii de măsea, fie după metoda lui Matei, fie după soluția „magnetizării” cu jamaică, este demistificată de Iordache, care, neîncrezător, face o figură de Tomiță de cartier: „Fugi, d-le, cu superstițiile italienești (...) adică să mergi prin ploaie fără umbrelă și să zici, numai așa la un capriț, că e soare... și să nu te ude”. Acest capriț, care nu e decît legea stimulării prin simulare, guvernează reacțiile tuturor personajelor prinse în acest „carnaval”. Paroxismul simulării e atins însă în final, cînd obiectul care exercită intimidarea măselei îndurerate nu mai face parte dintre sculele tradiționale ale „firurgului”, ci ale frizerului: Iordache „se repede la masa din fund, ia o pereche de foarfeci mari și vine cu ele încruntat, clănțănindu-le ca la tuns”. Trecînd dintr-o cutie în alta, încurcînd paradigmele datorită presupusei lor interșanjabilități, foarfecele de tuns devine simbolul „panaceului universal” pe care personajele îl caută cu înfrigurare și nu-l găsesc decît în „minciună”, adică în carnaval. Însăși cariera de „catindat” perpetuu la percepție este tot o formă de amînare, de surogat.

Pampon reprezintă însă un alt stadiu, superior, în ritul măsluirii. El e un farseur. I se zice „conțina cu cinci fanți”, pentru că atunci cînd joacă la cărți se folosește de merchezul său. Or, dacă înțelegem jocul de noroc ca pe un mijloc de revelare a destinului, ca formă de ordalie, e clar că Pampon își contraface în fond destinul, ceea ce vine să autentifice o judecată populară: noroc la cărți, nenoroc în amor. Critica a sesizat (P. Constantinescu) că personajele lui Caragiale pot comite răul cu inocență. Ce loc își poate găsi nevinovăția în acest univers? „Măseaua nevinovată” a Catindatului, scoasă abuziv, dublează anticipativ nevinovăția lui Telemac, zis și Crăcănel: acestuia, fiind luat drept Bibicul, Pampon îi va administra o bună „curățenie”.

EXEGEZE LITERARE

* * *

S-a observat cu pertinentță (Iorgulescu 1988) voluptatea anonimatului la personajele lui Caragiale. „Am pe cineva în bal și aș vrea să nu mă mai cunoască”, – o pot spune toate personajele piesei. Măștile, care disimulează, nu sînt suficiente pentru a anula o identitate, abia interșanjabilitatea costumelor este aceea care pare a conferi o modalitate de securizare a anonimatului. Dizolvarea identității pare a fi garantată doar prin vertijul ritmului alert de schimbare a costumelor între personaje. Sentimentul de vertij al vieții (care aparține jocului!) îi antrenează și anonimizează în cele din urmă pe cei prinși în el, aducînd o de-realizare a vieții și sentimentul participării la a-realul (citește idealul – viața de vis al) minciunii. În acest fel, măsluirii biletelor de la începutul piesei le corespunde mai apoi, într-un alt plan, schimbarea măștilor, a costumelor, fapt ce este de natură a mări turația vertijului. Abia ieșite din bal, după ce cu greu „s-au deslușit”, personajele parcă abia așteaptă să o ia de la-nceput, anunțînd o re-lansare a carnavalului: „– Ne-ncurcăm iar?” „– Cu plăcere, neică”. Corespondentul cinetic al vertijului este dansul, cadrilul. Marele carnaval, cu muzică și măști, își are un corespondent metonimic în portabacul cu muzică pus la loterie de către Ipistat, care „împachetează” carnavalul, mutîndu-l într-o recesivă cutie a Pandorei. Dar, bine-nțeleș (se putea oare și altfel ?), această loterie nu este decît un alt prilej pentru măsluire, căci jocul are un invariabil cîștigător. Ipistatul nu este un crupier onest care mediază relațiile cu hazardul. Modul lui de a juca e de a nu se lăsa jucat. Toate personajele participă la același rit al măsluirii, inaugurat de biletul de scamatorie al spișerului, cu al cărui nume se poate boteza însăși galaxia măsluirii: galaxia Frichinescu.

* * *

Carnavalul, de obicei, este opus realității, propunînd o altă ordine. El e semnul alterității. Cum însă ordinea carnavalului din piesa lui Caragiale nu este, în intimitatea ei, diferită de cea a realității, nu se poate spune că el aduce o altă ordine. Carnavalul nu mai este, în acest caz, un semn al alterității, ci al consubstanțialității. Însuși titlul piesei face posibilă aluzia la fapte care pot să aparțină carnavalului, fără a-i izola însă cu necesitate identitatea. Ale carnavalului sînt deopotrivă și cele ale realității. Toate răsturnările se fac în numele unei realități, dar a unei realități în care „minciuna” participă la un scenariu carnavalesc. Sensul autenticității e supus și el unor conversiuni imprevizibile. Cît despre „fidelitate”, Mița spune că i-a fost amantului său „fidea”, reproșîndu-i, cu alte cuvinte, că ea n-a avut parte de ceea ce ea însăși i-a oferit din plin.

Carnavalul și scandalul, cu care se amenință de mai multe ori, au aceeași direcție, dar sensuri diferite: primul consolidează prestigiul ficțiunii și pune sub protecție anonimatul, celălalt — fiind expresia paroxistică a celui dintii — anulează ficțiunea și demitizează. Ele sînt însă din aceeași substanță și pun în mișcare același mecanism al vertijului. A dori scandal cu orice preț sau a vrea carnaval cu orice preț e tot una, cu diferența că scandalului îi lipsește un sens recuperator, pe care carnavalul, fiind mai aproape de esența jocului, îl conservă. Carnavalul structurează jocul convențiilor,

EXEGEZE LITERARE

scandalul îl destructurează. Comună și unuia și celuilalt rămîne dorința uitării de sine, voința mistică de cucerire a amneziei sau a non-identității, care e același lucru: „nu mai vreau să știu nimic”, zice Mița, amenințînd cu scandalul, indiferent de preț. Dominant este însă sensul recuperator al carnavalului, căci personajele au, cum s-a remarcat, o înțelepciune cameleonică. Între minciună și paradisul carnavalesc nu e decît o diferență de dozaj, așa cum *pharmakonul* poate fi atît medicament, cît și, prin abuz, otravă — dar și invers. Sau, cu vorbele aceluiași cîntec al Bucureștilor de altădată: „Minciună, minciună/ Tu ești otrava, ești plăcerea, ești lumina/ Prin tine farmecul vieții îl simțim/ Și tot prin tine în nopți senine/ Visăm, iubim și suferim”. Ce rămîne atunci în afara ficțiunii dominate de un *logos* proliferant-haotic? Restul nu e decît... ambiț (citește: capriț). ♣

Bibliografie:

Manolescu, Florin, *Caragiale și Caragiale sau jocuri cu mai multe strategii*, București, Editura Cartea Românească, 1983, reeditare Editura Humanitas, 2002.

Iorgulescu, Mircea, *Eseu despre lumea operei lui I.L.Caragiale*, București, Editura Cartea Românească, 1988, reeditare sub titlul *Marea trîncăneală*, Editura Fundației Culturale Române, București, ediția a treia apărînd în limba maghiară (*A nagy zsibvasar*) la Editura Mentor, Tîrgu Mureș, 1994, cea de-a patra ediție fiind publicată la Editura Compania, București, în 2002.

Rezumat: Articolul intenționează să stimuleze dezbateră care implică ideea de ierarhie cu referire la genuri sau specii literare. Caragiale pare a fi cel mai potrivit exemplu de scriitor pentru a polemiza pe această temă, fiind bine cunoscută lipsă lui de respect pentru toate tipurile de norme (literare sau, chiar, non-literare). Cu toate acestea, ar putea fi considerată *D'ale carnavalului* o simplă farsă?

Cuvinte-cheie: *gen, specie, farsă, comedie, paradigmă, ficțiune, personaj, moralitate, a-moralitate, mască, carnaval, paradis carnavalesc.*

D'ale carnavalului among Farces?

Summary: The article intends to stimulate the debate involving the idea of hierarchy with reference to literary genres or species. Caragiale seems to be the best example of a writer to argue on this topic, regarding his disrespect for all kinds of (literary or, even, non-literary) rules. Hereby, could *D'ale carnavalului* be considered to be a mere farce?

Keywords: *genre, species, farce, comedy, paradigm, fiction, character, morality, amorality, mask, carnival, carnival paradise.*